

STRUCTURI SOCIALE ÎN DACIA ROMANĂ

-Rezumat-

CUVINTE CHEIE: Dacia romană, societate romană, istorie socială, structuri sociale, pături sociale, ordine sociale, mobilitate socială.

CUPRINS

I. Introducere

II. Structurile sociale din timpul Principatului

II.1. Terminologie

II.2. Structuri sociale

II.3. Transformările sistemului social roman

III. *Ordo senatorius*

III.1. *Ordo senatorius* în Dacia

IV. *Ordo equester*

V. *Ordines decurionum*

VI. Ordinul ecvestru și ordinele decurionilor în Dacia

VII. Augustalii

VII.1. Augustalii în Dacia

VIII. Elitele așezărilor de statut inferior - *vici, pagi, territoria*

IX. Pături inferioare

IX.1. *Apparitores*

IX.2. *Collegiati*

IX.3. Sclavi și liberi

IX.4. Alți membri ai păturilor inferioare

X. Veterani în Dacia

XI. Mobilitatea socială în societatea romană

XI.1. Mobilitatea socială în Dacia

XII. Concluzii

Tabel I. Ordinul senatorilor în Dacia

Tabel II. Ordinul cavalerilor în Dacia

Tabel III. Ordinul decurionilor în Dacia

Tabel III.1. Alți notabili probabili și familiile lor

Tabel IV. Membrii familiilor cavalerilor și decurionilor în Dacia

Tabel V. Augustalii din Dacia și familiile lor

Tabel VI. Elitele așezărilor de statut inferior

Tabel VII. *Collegiati*

Tabel VIII. Pături inferioare

Tabel IX. Veterani

Tabel X. Sclavi și libertți din Dacia

Tabel XI. Cazuri de mobilitate socială în Dacia

Anexa XII. Piramida socială după G. Alföldy

Abrevieri și bibliografie

REZUMAT

Obiectivul acestei lucrări este de a studia structurile sociale din Dacia romană sub toate aspectele – de a cerceta fiecare ordin/categorie/pătură socială, structura sa, poziția socială a membrilor săi, interesele lor, evoluția și cariera lor, relațiile sociale, precum și mobilitatea socială. O expunere a societății Daciei romane, din punctul de vedere al structurii sale, o analiză a tuturor straturilor și a relațiilor sociale nu a fost întreprinsă până în momentul de față.

Capitolul I (Introducere) prezintă metodologia, posibilitățile și limitele analizei de față. Studiul structurilor sociale în Dacia romană este bazat pe materialul epigrafic

monumental din provincie. Datele oferite au fost clasificate în anexele lucrării – tabele structurate pe categorii sociale, cu informații despre: nume, poziție socială/funcții, legături de familie, localitate (de rezidență sau de proveniență a inscripției când este neclar), zeități, origine etnică (dacă este specificată în inscripție¹), datare, sursa (doar corpusurile în care a fost publicată inscripția) și uneori alte mențiuni care ni s-au părut interesante. Indivizii au fost înșirați în tabele în ordine alfabetică după nomen, iar dacă acesta lipsește după cognomen. Au fost luați în considerare doar membrii populației civile rezidente în Dacia, deoarece armata este o structură separată, în sine. Am discutat puțin și despre veterani, deoarece aceștia revin în rândul populației civile, chiar dacă mai păstrează uneori legătura cu armata.

Materialul epigrafic păstrat oferă date valoroase pentru studiul structurilor sociale în Dacia romană, însă nu poate oferi o imagine de ansamblu și trebuie folosit critic, datorită limitărilor inerente de natură obiectivă – reprezentativitatea materialului care a supraviețuit vremilor nu trebuie subestimată, dar nici absolutizată, la fel și amploarea așa-numitului „epigraphic habit” în Dacia. Reprezentarea straturilor sociale în inscripții este invers proporțională cu numărul real. Păturile superioare (adică cei mai puțini numeroși) sunt mult mai bine reprezentate – condițiile economice și culturale mai favorabile în rândul acestora avantajau dezvoltarea culturii epigrafice. Din aceleași motive frecvența monumentelor epigrafice este considerabil mai mare în jurul centrelor urbane și în mediul militar. Totuși cultura epigrafică nu este apanajul exclusiv al păturilor superioare. În măsura în care indivizi din păturile inferioare intră în contact cu manifestarea epigrafică, își permit asemenea monumente și apare nevoia de autoreprezentare și comunicare prin intermediul lor, o adoptă și ei. Limitările subiective se referă la faptul că monumentele epigrafice prezintă ce dorește comanditarul să prezinte; ofereau prestigiu social și identitate, vorbesc despre realizări, apartenență și legături.

¹ Nu ne-am ocupat de structura etnică a populației deoarece aceasta nu are relevanță pentru structura socială.

Alte tipuri de izvoare le-am folosit pentru aspectele generale legate de structurile sociale în Imperiul Roman, care desigur că se aplică și în Dacia, dar care nu dau informații directe despre situația din această provincie.

Capitolul II a fost structurat în trei părți. Prima parte vorbește despre terminologia folosită în literatura de specialitate pentru a desemna structurile sociale în timpul Principatului. De asemenea prezintă motivația autoarei pentru alegerea anumitor termeni. Demersul de a găsi termenii adecvați în discuția despre societatea romană se lovește de unele neajunsuri. În epoca studiată nu a existat preocuparea sociologică, iar noțiunile sociologice moderne au apărut pentru a defini realități social-politico-economice diferite de cele romane, însă istoricul trebuie să se străduiască să găsească termenii care definesc cel mai bine realitățile epocii.

În analiza și descrierea structurii societății romane s-au aplicat termeni și metode sociologice moderne și s-au folosit, acolo unde a fost posibil, termenii și coordonatele cunoscute ale mentalității din epoca studiată, deoarece considerăm că ambele sunt utile pentru a crea o imagine cât mai relevantă. Folosirea conceptelor antice este motivată de faptul că apartenența la anumite grupuri/categorii le-a creat indivizilor o identitate, prin care și-au modelat acțiunile și raporturile sociale. Avem nevoie, însă, de teoriile sociologice moderne pentru a descrie și analiza tipurile de grupuri/categorii, dinamica lor, raporturile și interacțiunea dintre ele. Cu ajutorul acestor termeni, moderni și antici, s-a încercat găsirea unui model general, fără a renunța la încercarea de a explica problemele și excepțiile. Considerăm că cei mai potriviți termeni în descrierea și analiza structurii societății romane sunt pături sociale și ordine - stratificarea societății romane ține cont de criterii juridice, politice, sociale și economice care nu sunt întotdeauna în concordanță. Când vorbim despre societatea romană, ne referim la comunitatea locuitorilor din interiorul granițelor Imperiului roman cu dinamica, raporturile și ierarhiile specifice, conștienți fiind de inerentele diferențe regionale.

A doua parte prezintă principalele teorii din literatura de specialitate referitoare la societatea romană în timpul Principatului și opțiunile autoarei. Iar apoi analizează structura societății romane în timpul Principatului.

Definirea categoriilor sociale și plasarea lor în relație ierarhică presupune că există caracteristici relevante din punct de vedere social (de exemplu: bogăție, funcții/roluri în structurile economice și de putere, onoare, educație, mentalități) care pot fi aplicate tuturor membrilor. Factorii care ne determină să susținem că singura linie clară de demarcație se poate trasa doar între păturile superioare ale societății și cele inferioare, între cei cu prestigiu și cei fără prestigiu sunt: caracterul predominant agrar al economiei romane, dependența reciprocă dintre ordinea politică și structurile sociale, jurisdicția și administrația unitară a imperiului și ideologia epocii. Consecințele în plan social ale acestor factori sunt discutate în cuprinsul acestui capitol.

În conturarea unei pături mijlocii trebuie să existe mai multe criterii care o pot defini. Fie că privim problema la scară mare sau la o scară mai mică, la nivelul unei provincii sau al unei *civitas*, între păturile superioare și baza păturii inferioare, constituită dintr-o masă mare de indivizi foarte săraci, există o masă foarte eterogenă, prea eterogenă pentru a putea fi caracterizată ca pătură de mijloc. Dar suntem de acord cu opinia că la nivelul fiecărei comunități în parte există categorii sociale intermediare – membrii ai păturii inferioare aflați la marginea aristocrației.

Încercarea de a lua în considerare toți factorii care creează inegalitatea socială, datorită complexității lor și a relațiilor dintre ei, determină unele inconsistențe inevitabile în definirea structurilor sociale în perioada Principatului, pe care am încercat să le problematizăm.

Partea a treia prezintă pe scurt transformările suferite de sistemul social roman în timpul crizei Principatului.

Capitolul III prezintă ordinul senatorilor în Imperiu și în Dacia.

Capitolele IV și V vorbesc despre ordinul cavalerilor, respectiv ordinele decurionilor în Imperiul roman.

Deoarece marea majoritate a cavalerilor din Dacia se implică în administrația municipală, discuția despre ordinul equestru și despre ordinele decurionilor în Dacia s-a purtat în cadrul aceluiași capitol (VI), din considerentul că așa se conturează mai clar imaginea elitelor urbane. Din punct de vedere juridic, atât rangul equestru, cât și cel decurional este personal, însă din punct de vedere social, al onorabilității, privilegiilor și obligațiilor specifice acesta se extinde asupra întregii familii. Din acest motiv membrii familiei cavalerilor, respectiv decurionilor au fost incluși în analiză. Am studiat ordinele fiecărui oraș în parte, în ordinea constituirii lor, apoi am încercat o comparație între ele. Sarmizegetusa și Apulum dispun de cele mai multe atestări și de cei mai mulți aristocrați activi la nivel provincial; elita de aici ne pare mai înstărită. Din acest motiv analiza elitelor din aceste orașe a putut fi mai detaliată. Totuși mai puține atestări epigrafice nu trebuie să ne ducă cu gândul la diferențe mari și de altă natură, poate fi vorba și despre hazardul descoperirilor sau obiceiuri epigrafice diferite.

Capitolul VII se ocupă de studiul augustalilor în Imperiul roman și în Dacia. În decrete ale orașelor și în alte acte oficiale erau pomeniți după decurioni și înaintea plebei, de unde reiese că în ierahia socială a unui oraș *ordo Augustalium* este următorul ca importanță după cel al decurionilor și că augustalii fac parte din elită. Pentru majoritatea augustalilor din Dacia s-a putut dovedi condiția de libert, dar puțini apar în inscripții alături de patron. Cel mai des îi întâlnim menționați singuri sau cu propria familie, ceea ce ar putea vorbi despre independența lor bazată desigur pe o stare materială bună. Pentru aproximativ o treime dintre ei nu se poate spune nimic despre situația juridică a libertății lor personale. Perioada de apogeu a augustalității în Dacia pare a fi domnia lui Severus Alexander, când sunt atestați cei mai mulți dintre augustalii databili. Însă după această perioadă nu mai avem nicio mărturie asupra lor, situație conformă de altfel cu întreaga viață municipală din Dacia. Și în cazul lor cele mai multe atestări provin de la Sarmizegetusa și Apulum.

Capitolul VIII prezintă elitele așezărilor de statut inferior. Statutul acestora nu este similar cu al decurionilor din orașe din punct de vedere politic și social. Dar, cu siguranță, sunt elita comunității din care fac parte și acolo au statut superior politic, economic și social. Informațiile despre aceștia sunt restrânse, din acest motiv o analiză detaliată a fost imposibilă, din păcate. Majoritatea sunt deținători ai funcției superioare de *magister* și monumentele care îi atestă au în general un caracter oficial.

Capitolul IX tratează păturile inferioare. Sunt o categorie socială foarte eterogenă și nu există caracteristici constante prin care să poată fi ierarhizate. S-ar putea diferenția locuitorii din mediul rural de cei din mediul urban datorită diferențelor de educație, tradiție, mentalități și ocupații; apoi cei născuți liberi (cetățeni romani sau nu), liberi și sclavii, datorită situației juridice. Însă poziția socială a unui individ este definită doar parțial de apartenența la aceste categorii și de cele mai multe ori alte criterii, cum ar fi starea materială, ocupația, și relația cu păturile superioare sunt mai importante. Subcapitolul IX.1. vorbește despre *apparitores* – personal auxiliar în administrația municipală. Aceste funcții sunt o sursă de venit și conferă un anumit rang și statut social particular unor persoane educate din rândurile plebei. Subcapitolul IX.2. îi prezintă pe membrii diferitelor colegii (etnice, religioase, profesionale) din Dacia. În comunitatea urbană colegiul este un grup civic cu vizibilitate și un partener de dialog pentru elită. Mediul colegial este eterogen și diferențele între *collegiati* pot fi mari din punct de vedere material și al raportului cu activitatea economică. O anumită coerență constă în dorința de a câștiga mai multă respectabilitate și identitate în comunitate și în faptul că membrii colegiilor profesionale au activități stabile și un venit cât de cât constant. La fel ca în provinciile central și vest europene ale Imperiului roman, în Dacia romană predomină mărturiile despre colegiile profesionale. Prezența colegiilor profesionale indică un nivel de urbanizare și romanizare ridicat, dar nu indică structura profesională, deoarece există și profesii care nu se organizează în corporații. Lipsa atestărilor de colegii într-un oraș, de asemenea, nu spune nimic, oricând pot apărea informații noi. Inscripțiile îi atestă în mai mare măsură pe cei cu anumite funcții în colegii, probabil pentru că aceștia au o condiție economică mai bună. S-a putut observa colaborarea cu

aristocrația municipală prin intermediul instituției patronatului (capital social atât pentru unii cât și pentru ceilalți), precum și posibile legături de afaceri între ei sau clientelare sau patronale. Subcapitolul IX.3. analizează sclavii și libertii în Imperiu și în Dacia. În societatea romană era foarte importantă pentru locul și statutul individului deținerea/absența libertății personale și de asemenea situația juridică a acestei libertăți. I-am considerat ca având condiția socială de sclavi sau liberi doar pe cei menționați ca atare în inscripții sau a căror legătură cu stăpânul/patronul a putut fi stabilită. Subcapitolul IX.4. prezintă alți membri ai păturilor inferioare, respectiv pe aceia dintre ei care își menționează activitatea în inscripții. Există destul de multe inscripții care nu dau niciun detaliu care ne-ar putea ajuta să clasificăm din punct de vedere social persoanele menționate, din acest motiv cei atestați în felul acesta nu au fost analizați. Contraargumentul că în general își specificau funcțiile, dacă le aveau, în scopul de a face paradă, nu credem că este general valabil, motive familiale și de pietate personală pot prima în anumite cazuri.

Capitolul X prezintă pe scurt veteranii în Dacia. Sunt atestați peste 200 de veterani și membri ai familiilor lor în Dacia, fără a-i număra pe cei din liste și diplome militare, deoarece ne-au interesat monumentele lor private. Veteranii simpli și familiile lor sunt atestați în proporție destul de mare: trei sferturi din total. Așadar numărul lor este semnificativ și este foarte important că veteranii fără rang militar sunt în proporție atât de mare. Această situație confirmă starea materială bună și cultura epigrafică a mediului militar. Studii întreprinse în mai multe provincii au constatat că veteranii preferă să nu renunțe la imunitatea lor pentru a se implica în treburile orășenești. Această situație e confirmată și în Dacia. Totuși aproape fiecare așezare de tip urban are și veterani între elitele conducătoare, mai ales foști ofițeri, deci și ei sunt interesați de onorabilitatea magistraturilor.

Capitolul XI analizează mobilitatea socială. O noțiune sociologică modernă, de care ne folosim pentru a analiza situații din alte epoci istorice, în cazul de față societatea imperiului roman. Ea desemnează mișcarea benevolă sau involuntară a individului între diversele poziții și/sau categorii ale unui spațiu social. Se face distincție între mobilitate socială orizontală și verticală și între mobilitatea

intragenerațională și cea intergenerațională. Sistemul social roman nu a fost niciodată rigid – nu au existat ordine sau pături sociale care să funcționeze precum castele, adică să aibă un grad de permeabilitate nul sau insignifiant. Au fost discutate doar cazurile din Dacia la care mobilitatea este evidentă, anume în care s-a putut constata accesarea dintr-un ordin sau pătură socială într-una superioară. Există și cazuri în care mobilitatea se poate doar presupune. Dintre cazurile evidente majoritatea sunt exemple de mobilitate socială intergenerațională.

Capitolul XII (concluzii) observă că avem atestate în Dacia toate formele sistemului social roman. Nu știm să fi existat forme de organizare socială diferite de acesta sau paralele. În cazul în care au existat trebuie să fi fost în comunități mici și izolate. Așa cum ne-am așteptat monumentele provin în mult mai mare măsură de la păturile superioare. Trebuie să avem în vedere că sunt multe inscripții care nu precizează statutul social al celor menționați, așadar procentul poate fi mai mare. Această situație are explicații economice și culturale; din acest motiv există grupuri și categorii sociale pe care nu le putem sesiza, decât prin mărturii arheologice. De asemenea, păturile sărace ale populației nu sunt detectabile în materialul epigrafic; cei care eventual au deprins obiceiul epigrafic trebuie să dețină mai mult decât minimumul necesar supraviețuirii pentru a-și permite chiar și cel mai ieftin monument. Situația atestată la *collegiati*, unde cei cu funcții în colegii sunt menționați în inscripții în proporție mai mare decât simpli membri, este grăitoare în acest sens.